

Н. М. Корчак,

доктор юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА НАУКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 60, 01033, Київ, Україна

E-mail: nkorchak15@gmail.cjv

Мета: висвітлення питань значення юридичної науки в житті українського суспільства в умовах сучасних викликів та загроз. **Методи дослідження:** аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, конкретизація, узагальнення. **Результати:** авторські висновки про необхідність перегляду світоглядної бази наукових досліджень в рамках концепції розвитку юридичної науки. **Обговорення:** недооцінка ролі юридичної науки та відсутність належного обґрунтування державно-управлінських реформ негативно позначились на сучасному стані правотворення та правозастосування.

Ключові слова: юридична наука; наукове забезпечення; правотворення; концепція розвитку; юридична освіта.

Постановка проблеми та її актуальність.

Кожен етап у розвитку науки завжди пов'язаний з необхідністю повернення до питання про предмет. І це досить закономірний процес, оскільки сам розвиток не тільки тягне за собою кількісне розширення та якісну зміну тих явищ, котрі неминуче включаються до об'єкту дослідження, але представляють собою все більш всебічне та поглиблене проникнення в такі явища, в їхні зв'язки та відношення. Наукове оволодіння новими об'єктами (їхніми властивостями), більш високий рівень їхнього пізнання, необхідність системного до них підходу і аналізу у взаємодії з іншими галузями знання з часом призводить до перетворення науки. І саме з такою ситуацією ми зіткнуємося у даній історичний період.

Юридична наука вивчає предмети, явища, події, котрі пов'язані із державою і правом. Сьогодні ми є свідками історичних процесів розвитку Української держави і права. Оскільки невпинно зростає соціальний престиж юридичної науки, вкрай важливою є її реакція на виклики часу. І в умовах постійних «закликів» до змін, юридична наука пізнає реальну дійсність крізь призму поняття «право». Варто нагадати, що право *jus* походить від правосуддя

justitia – в перекладі «справедливість».

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про постійну увагу до питання юридичної науки з точки зору місця серед соціальних наук, її розвитку в умовах сучасних викликів, виконуваних функцій та визначення основних завдань. Цим та пов'язаним із проблематикою стану вітчизняної юридичної науки питанням присвятили праці такі науковці, як А. Грубінко, К. Гуменюк, С. Гусарев, О. Діденко, М. Костицький, О. Меліхова, Г. Потапов, П. Рабинович, О. Скакун, І. Сопілко, А. Селіванов, В. Тацій, В. Череватюк.

Разом із тим, необхідність удосконалення процесів правотворення та правозастосування потребує подальшого наукового вивчення в рамках юридичної науки.

Метою статті є висвітлення питань значення юридичної науки в житті українського суспільства в умовах сучасних викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу. Серед наук, які досліджують явища суспільного життя у взаємозв'язках, взаємодії, перетворення в інтересах суспільної необхідності та прикладного результату, за предметною ознакою виокремлюється юридична наука. При цьому

вважаємо за необхідне процитувати слова Г. Гегеля про те, що «поняття предмета не дається нам від природи. У кожної людини є пальці, вона може отримати пензлик і фарби, але це ще не робить її художником. Точно такий же стан речей і з мисленням. Думка про право не є щось таке, чим кожен володіє безпосередньо; лише правильне мислення є знанням і пізнанням предмета, а тому наше пізнання повинно бути науковим» [1, с. 58]

Попри вищенаведене ми змушені враховувати своєрідність предмета юридичної науки, який об'єктивованій «специфічними закономірностями держави і права (державно-правові особливості)» [2, с. 163].

Наука, в тому числі юридична, завжди залишатиметься складовою частиною цивілізаційної культури, її духовною складовою. Підтвердженням тому є положення преамбули до Закону України від 26.11.2015 року «Про наукову і науково-технічну діяльність» про те, що рівень розвитку науки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання, а її розвиток – джерело економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти [3].

У літературі вірно звертається увага на те, що юридична наука виступає, в рамках поділу наукового поля на блоки у якості відносно самостійної підсистеми, яку формують самостійні соціальні інститути. Таку систему прийнято називати системою юридичних наук [4, с. 274].

Змістовними складовими юридичної науки є правотворення та правозастосування. Наразі в межах проведення тих чи інших реформ змінюються пріоритети правового регулювання та приймається безліч нормативно-правових актів. Більше того, це породжує різноманітну юридичну термінологію, введення до обігу понять оціночного характеру, виникнення колізій в законодавстві тощо. Свідченням тому є зростаюча кількість звернень до Конституційного Суду України з конституційними скаргами та поданнями щодо відповідності Конституції України окремих положень чинного законодавства (наприклад, рішенням

від 11.06.2020 року № 7-р/2020 у справі № 1-305/2019(7162/19) визнано неконституційною ст. 375 Кримінального кодексу України), або ж групи норм (наприклад, рішенням від 18.02.2020 року № 2-р/2020 у справі № 1-15/2018 (4086/16) відносно закону № 1402-VIII (судова реформа 2016 року)).

Так само окремі повноваження юрисдикції Конституційного Суду України також стають предметом оскарження (наприклад, рішення від 22.01.2020 року № 1-р(І)/2020 у справі № 3-154/2019(3522/19)). І одна справа, коли ми стаємо свідками критичних висловлювань, що лунають з вуст певних політичних діячів, які є демонстрацією спроби здійснення опосередкованого тиску на діяльність органу. В якості прикладу ілюстрації останньої тези варто згадати слова Президента України щодо необхідності зміни місця розташування (з Києва до Харкова) або нещодавні висловлювання голови Виконавчого комітету реформ у складі Національної ради реформ як спеціального консультативно-дорадчого органу при президенті країни щодо взагалі ліквідації Конституційного Суду України. Інша – коли Вища рада правосуддя як незалежний конституційний орган державної влади і суддівського врядування за результатами розгляду звернень 17 судів Великої Палати Верховного Суду в одній із справ 11 червня 2020 року вже офіційно звертає увагу посадових осіб Офісу Генпрокурора на необхідність утриматися від публічних висловлювань, котрі можуть підірвати авторитет правосуддя. На нашу думку, своєю чергою це негативно позначається на розвитку держави Україна як правової та наносить непоправну шкоду її іміджу.

Під гаслом політичної доцільності та в режимі «турбулентності» на сьогодні приймаються закони без врахування, а іноді й усупереч, висновкам Головного науково-експертного управління чи/та Головного юридичного управління апарату Верховної Ради України, а до Конституції як Основного закону, що має забезпечувати стабільність і правопорядок у державі, з ініціативи кожного нового президента вносяться зміни і доповнення.

Такий стан речей в роботі органу

законодавчої влади засвідчує ситуацію, коли імітується «покращення» без розуміння справжньої його якості. Причиною тому є відсутність інституційної пам'яті, традицій державотворення, банальне нерозуміння сутності принципу верховенства права. Сьогодні міністр юстиції не довіряє судовій системі; міністр внутрішніх справ спочатку заявляє про виявлення осіб, які підозрюються у тяжких злочинах, демонструє докази, а з часом стверджує, що не має будь-яких повноважень стосовно досудового розслідування; Голова Верховного Суду вважає, що відсутність сталості і єдності судової практики – це природно, а адвокати розумніші за прокурорів; Голова парламенту публічно зазначає, що закон про мову «заважає об'єднанню суспільства», але говорячи про протизаконність люстрації не ініціює заходів щодо відновлення та забезпечення законності; Директор НАБУ вчиняє правопорушення, пов'язане із корупцією, притягується до відповідальності і цей факт відображено у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, але далі продовжує очолювати правохоронний орган. Як все це можна розглядати з позиції права?

В останні роки все частіше проводяться наукові конференції різних рівнів, тематична назва яких включає словосполучення «юридична наука». І це, на нашу думку, не є випадковим. Зараз ми є свідками того, що сучасне українське суспільство все більше пронизається ідеями правового нігілізму та правового ідеалізму. Причинами тому, зокрема, є рівень розвитку демократії, поляризація системи цінностей, ігнорування базових правових принципів та презумпцій, втрата довіри до державних інституцій.

З інструмента забезпечення стабільного правопорядку, в тому числі сталого соціально-економічного розвитку країни в цілому, право виступає інструментом політичної боротьби та політичного тиску. Це з одного боку. З іншого – ми споглядаємо елементи його «фетишизації», коли прийняття «гарних» законів має стати «таблеткою» для розв'язання всіх соціально-економічних проблем.

І.М. Сопілко та В.Б. Череватюк справедливо зауважують, що «переважна частина проблем полягає не в кризі юридичних понять, а у відсутності науковості, в наявності обивательського рівня правотворчої та правозастосовної діяльності. Головним внутрішнім викликом юридичної науки в сучасній Україні має стати рішення про юридичні засоби забезпечення науковості правотворчої і правозастосовної діяльності». Тому, на думку авторів, «головним внутрішнім викликом юридичної науки в сучасній Україні має стати рішення про юридичні засоби забезпечення науковості правотворчої і правозастосовної діяльності» [5, с. 176].

Недооцінка ролі юридичної науки та її досягнень на державному рівні призвела сьогодні до низького рівня правової культури та виникнення «дефектів» правосвідомості. Юридична наука є живою матерією в державному «організмі», яка має постійно розвиватись і виконувати притаманні лише їй соціально-юридичні функції (зокрема, це констатуюча, інтерпретаційна, евристична, прогностична, методологічна, право-орієнтуюча практично-прикладна, критично-експертна, ідеологічно-виховна).

Заслуговує на підтримку позиція М.В. Костицького щодо розуміння юридичної науки як специфічного виду пізнавальної діяльності, спрямованої на вироблення об'єктивних, правильних, обґрунтованих знань про право і державу, закономірність їх виникнення в соціумі та розвиток і функціонування [6, с. 4].

Юридична наука, і на цьому вірно акцентує увагу О.Ю. Меліхова, є потужним «елементом організаційно-правового механізму управління» [7, с. 127]. А для того, щоб цей механізм управління стабільно та ефективно працював, перед фахівцями постають завдання ґрунтовного наукового осмислення наступних питань: теоретико-методологічні засади реформування державної влади в Україні; з'ясування особливостей функціонування понятійно-категоріального апарату сучасної юридичної науки, визначення шляхів його впорядкування та удосконалення; проблеми

реформування політичної системи і публічної влади в Україні; проблеми забезпечення політико-правової реформи; утвердження народовладдя і парламентаризму; адміністративна реформа в контексті здійснення політико-правової реформи в Україні; вдосконалення судоустрою, організації діяльності правоохоронних органів, виконавчого провадження, адвокатури, нотаріату; конституційний процес і розвиток національної правової системи; проблеми організації державної влади та забезпечення політико-правової реформи в контексті європейської інтеграції України; обґрунтування шляхів удосконалення чинного законодавства та забезпечення його стабільності тощо.

Цікаву думку щодо концептів сучасної юридичної науки висловила Т. Гуменюк. Як слушно зазначає авторка, особливостями розвитку сучасної юридичної науки є: 1) соціологізація сучасної юриспруденції; 2) обумовленість напрямів розвитку юридичної науки різними типами праворозуміння; 3) дослідження євроінтеграційних проблем розвитку та функціонування правової системи; 4) взаємозв'язок розвитку юридичної науки з основними напрямками розвитку та модернізації юридичної освіти; 5) зростання питомої ваги порівняльно-правових досліджень та вдосконалення іншої правової методології [8, с. 188, 192].

Рушіями юридичної науки є не тільки знані науковці та фахівці, але й молодь, яка обирає фах правника. Тому в умовах викликів юридичної науки можна виокремити юридичну освіту.

Забезпечення якості юридичної освіти в умовах сучасних перетворень є важливим завданням. Свідченням цьому є оприлюднений Комітетом з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради Проект концепції розвитку юридичної освіти [9]. Зокрема, в ньому відзначається, що формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання суспільних відносин є метою

юридичної освіти.

Автори Проекту роблять акцент лише на практичну орієнтацію юридичної освіти. Звісно, такий підхід узгоджується із положення Конституції України про професійну правничу допомогу (ст. 131-2), професійну діяльність у сфері права (ст. 127) та правничу професію (ст. 131). Але чи буде цього достатньо для формування «кадрового потенціалу» для розвитку юридичної науки? Вважаємо – ні.

Незаперечним є факт, що розвиток юридичної науки потребує глибинного реформування системи підготовки правників. Але така реформа мали б зосереджуватись не на функціонуванні правничих шкіл (відповідно до Проекту), а на розробленні науково-обґрунтованих прогнозів державних потреб правничих кадрів різних освітніх рівнів, інтернаціоналізації вищої освіти, запровадження нових спеціалізацій відповідно до потреб різних сфер правничої практики тощо. І саме на це справедливо звертають увагу експерти у галузі права [10]. Досить слушна в контексті сучасних реалій думка А.В. Грубінко про необхідність формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника [11].

Отже, юридична наука і юридична освіта, юридична наука і юридична практика в контексті сучасних викликів потребують нових якісних змін і перетворень. Україна відповідно до Конституції України є правовою державою (ст. 1), у якій діє принцип верховенства права (ст. 8) і встановлений правовий порядок (ст. 19). Однак стан права напряму залежить від стану розвитку юридичної науки.

Соціальне призначення (вплив на існуючий порядок соціальних зв'язків та суспільних відносин) та практична цінність (наукове забезпечення досягнення результатів щодо підвищення ефективності правозастосовної діяльності та її вплив на ефективність правового регулювання) юридичної науки не мають бути використані у вузько ідеологічних чи політичних цілях. За влучним висловленням Президента Національної академії наук України академіка Бориса Патона, «коли ураганні вітри історії розхитують усталений світоустрій, наука залишається непорушним прихистком правди,

об'єктивності й неупередженості» [12].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна з упевненістю сказати, що в період змін і перетворень юридична наука має залишатися непорушним прихистком правди, об'єктивності й неупередженості. Правосвідомість, правова культура, якісні чинні закони, ефективне правосуддя – це те, що знаходиться в колі об'єкту юридичної науки.

Сучасна юридична наука повинна, по-перше, стати фундаментом правотворчості та правозастосування з точки зору наукового обґрунтування доцільності та ефективності, вивчення та узагальнення, по-друге, забезпечити системність, збалансованість та внутрішню узгодженість законодавства. Заполітизованість, відсутність нових юридичних парадигм, орієнтація лише на модернізацію законодавства, недооцінка потенціалу категорії праворозуміння для вирішення практичних завдань соціальних перетворень та усвідомлення реалій юридичної дійсності, зростаючі тенденції до правового нігілізму та правового ідеалізму, низькі інноваційний потенціал та методологічна основа наукових досліджень, поширеність псевдонауковості тощо вказують на слабкі місця сучасної юридичної науки. Це ті виклики та водночас загрози, подолання яких потребує перегляду світоглядної бази наукових досліджень та розробка і прийняття на державному рівні науково-обґрунтованої концепції власної розбудови.

Література

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права. Пер. с нем.: ред. и сост. Д.И. Каримов и В.С. Нерсисянц; авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсисянц. Москва: Мысль, 1990. 524 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 5-те, зі змінами. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 лист. 2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
4. Діденко О.М. Місце юридичної науки в системі суспільних наук: зародження, становлення та розвиток. *Вісник аграрної історії*. 2013. Вип. 4-5. С. 273-283.
5. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Юридична

наука і практика: виклики часу. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Зб. наук. пр. Київ: НАУ, 2015. № 1(34). С. 175-178. DOI: 10.18372/2307-9061.34.8219

6. Костицький М.В. Філософські та наукознавчі проблеми юриспруденції (як науково-практичного комплексу) та окремих галузей юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2. С. 3-10.

7. Меліхова О.Ю. Поняття, ознаки та функції юридичної науки як об'єкта організаційно-правового механізму управління: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2013. С. 127-129. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2013/ukr/

8. Гуменюк Т. Концепти функціонування сучасної юридичної науки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 188-192.

9. Проєкт концепції розвитку юридичної освіти. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html

10. Аналіз проєкту концепції реформування юридичної освіти в Україні (у світлі отриманих відгуків за результатами регіональних обговорень). URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2017/09/NJ_Y.Barabash_Report-on-Draft-LER-Concept-Paper-and-Recommendations-for-Improvement_May-22_2017.pdf.

11. Грубінко А.В. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 94-96. С. 51-54.

12. Привітання Президента Національної академії наук України академіка Бориса Патона до Дня науки – 2020. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6456>

References

1. Gegel' G.V.F. Filosofija prava. Per. s nem.: red. i sost. D.I. Karimov i V.S. Nersesjanc; avt. vstup. st. i primech. V.S. Nersesjanc. Moskva: Mysl', 1990. 524 s.
2. Rabinovych P.M. Osnovy zagal'noi' teorii' prava ta derzhavy: navch. posib. Vyd. 5-te, zi zminamy. Kyi'v: Atika, 2001. 176 s.
3. Pro naukovu i naukovu-tehnicnu dijalnist':

Zakon Ukrainy vid 26 lyst. 2015 r. № 848-VIII. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy*. 2016. № 3. St. 25.

4. Didenko O.M. Misce jurydychnoi' nauky v systemi suspil'nyh nauk: zarodzhennja, stanovlennja ta rozvytok. *Visnyk agrarnoi' istorii'*. 2013. Vyp. 4-5. S. 273-283.

5. Sopilko I.M., Cherevatjuk V.B. Jurydychna nauka i praktyka: vyklyky chasu. *Naukovi praci Nacional'nogo aviacijnogo universytetu. Serija: Jurydychnyj visnyk «Povitrijane i kosmichne pravo»*. Zb. nauk. pr. Kyi'v: NAU, 2015. № 1(34). S. 175-178.

6. Kostyc'kyj M.V. Filosofs'ki ta naukoznavchi problemy jursprudenicii' (jak naukovo-praktychnogo kompleksu) ta okremyh galuzej jurydychnoi' nauky. *Filosofs'ki ta metodologichni problemy prava*. 2013. № 1-2. S. 3-10.

7. Melihova O.Ju. Ponjattja, oznaky ta funkcii' jurydychnoi' nauky jak ob'jekta organizacijno-pravovogo mehanizmu upravlinnja: teoretyko-pravovyj analiz. *Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*. № 1. 2013. S. 127-129. URL:

http://www.lsej.org.ua/1_2013/ukr/Melikhova.pdf

8. Gumenjuk T. Koncepty funkcionuvannja suchasnoi' jurydychnoi' nauky. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo*. 2018. № 4. S. 188-192.

9. Projekt koncepcii' rozvytku jurydychnoi' osvity. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html

10. Analiz proektu koncepcii' reformuvannja jurydychnoi' osvity v Ukraini (u svitli otrymanyh vidgukiv za rezul'tatamy regional'nyh obgovoren'). URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2017/09/NJ_Y.Barabash_Report-on-Draft-LER-Concept-Paper-and-Recommendations-for-Improvement_May-22_2017.pdf.

11. Grubinko A.V. Formuvannja istoryko-pravovyh kompetencij u majbut'ogo pravnyka. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 2010. № 94-96. S. 51-54.

12. Pryvitannja Prezydenta Nacional'noi' akademii' nauk Ukrainy akademika Borysa Patona do Dnja nauky – 2020. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6456>

N. Korchak

LEGAL SCIENCE IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES AND THREATS

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine
E-mail: nkorchak15@gmail.com

Purpose: to highlight the importance of legal science in the life of Ukrainian society in face of modern challenges and threats. **Methods:** analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, concretization, generalization. **Results:** author's conclusions about the need to revise the worldview base of scientific research within the concept of legal science. **Discussion:** underestimation of the role of legal science, role and lack of proper justification of public administration reforms have negatively affected the current state of lawmaking and law enforcement. Legal science is a type of cognitive activity and a powerful element of the organizational and legal mechanism of management. Increasing the level of theoretical and legal research, the disclosure of the deep patterns of legal regulation are inextricably linked with the solution of specific practical problems. Politicization, lack of new legal paradigms, focus only on modernization of legislation, underestimation of potential categories of legal understanding to solve practical problems of social transformation and awareness the realities of legal reality, growing tendencies to legal nihilism and legal idealism, low innovative potential and research basis, point to weaknesses of modern legal science. These are the challenges and at the same time threats, overcoming of which requires a revision of the worldview base of scientific research, development and adoption at the state level of a scientifically sound concept of its own development. Modern domestic legal science should: 1) become the foundation of lawmaking and law enforcement in terms of scientific justification, expediency and effectiveness, study and generalization; 2) ensure systemic, balanced and internal coherence of legislation.

Keywords: legal science; scientific support; law-making; development concept; legal education.